

סימן כג

אם מותר לפועלים להשתמש
באמצעי של שביתה כדי להכריח
את נותן העבודה לקיים תנאי
העבודה שנעשו כבר למנהג
המדינה אצל רוב נותני העבודה.

כ"ה ח' תמוז תש"ה. ירושלים עיה"ק תובכ"א.

לכבוד הסתדרות הפועל המזרחי בא"י לדי
היקר והנכבד מנושאי דגלה מר ש. ז. שרגאי יצ"ו.
מכתבכם הנכבד נתקבל לדי לפני כשבועיים
ובגלל טרדותי המרובות בשיעורין כסדרן ובעבודתי
בקרש. נתאחרת תשובתי עד כה, ואתכם הסליחה.
כעת הגני נזקק לבקשתכם לענותכם על שאלת
השביתה.

וז"ל שאלתכם: המותר להשתמש באמצעי של
שביתה כדי להכריח את נותן
העבודה לקיים תנאי העבודה שנעשו כבר, למנהג
המדינה אצל רוב נותני העבודה. כמו, שמונה שעות
עבודה מבלי שהפועל יהיה מחויב להזמין את נותן
העבודה לדין תורה או לבוררות, והפועל רשאי לראות
תביעתו זו והגנתו עליה ע"י אמצעי השביתה, כעושה
דין לעצמו בדבר הבטוח בהחלט בצדקתו. ע"כ.

תשובה

(א) לפני גשתי למצוא פתרון לעצם שאלתכם על
אמצעי השביתה, הגני להעירכם שדוגמתכם
מקום תנאי של שמונה שעות עבודה שנעשה כבר
למנהג המדינה, הוא רק כשמתחילה כשהבעה"ב שכר
את הפועלים, שכרם בסתם, ורק אח"כ, או בהמשך
עבודתם אצלו מתחיל לדרוש מהם לעבוד יותר, או
אין ביכולתו לכופם על כך, אבל אם הבעה"ב בשעה
ששכר הפועלים התנה אתם מפורש שיעברו יותר,
אזי הכל לפי חנאו, או אם אמר להם אני שוכר
אתכם כדין תורה, חייבים לצאת מביתם בורחת
השמש ולעשות מלאכה עד צאת הכוכבים, ובערב
שבת מקדימים עצמם לביתם שיוכלו למלאות להם
חביות של מים ולצללות להם דג קטן ולהרליק את
הגר, כדאיתא הכל בכ"מ (ד' פ"ג) ובתוס', ובהגהת
אשרי בשם ר"ח, ובירושלמי שם, וכן נפסק מפורש
בחו"מ (ס' שלא סעי' א') וברמ"א, באין חולק.

(ב) הן אמנם שהרי"ף והרמב"ם (ס"ט מה' שכירות
ה"א) השמיטו לגמרי כל המימרא של ר"ל
בכ"מ שם, שאומר פועל בכניסתו משלו וכו', ולא
הזכירו גם שתנאי מפורש בשעת השכירות מהני, וכן
לא האביעית אימא בגמ' שאם אמר לפועלים אגירתו
כפועל דאורייתא שמועיל אפי' במקום מנהג, אלא
פוסקים בסתמא שהשוכר את הפועלים ואמר להם

להשכים ולהעריב מקום שנהגו שלא להשכים ושלא
להעריב, אינו יכול לכופו, עיין שם במל"מ, ויש
מקום לומר שס"ל, שלא מועיל אפי' תנאי מפורש
בשעת השכירות מכיון שהוא נגד המנהג, והפועלים
יכולים לסעון שמששים היו בבעה"ב כדי שיקחם
לעבודה ודעתם היה על מנהג המדינה, ועיין גם
בשמו"ר ירושלים, בירושלמי ב"מ שם דפוס ווילנא מה
שמביא בשם המכילתא, ובאור בירורי המדות
ע"ש.

וגם אולי יש ליישב דברי הרי"ף והרמב"ם ולומר
שלכן השמיטו כל זה, משום דבירושלמי על
משנה זו איתא: אמר רב הושעיה זאת אומרת הסנהג
מבטל את ההלכה, א"ר אימי כל המוציא מחבירו
עליו להביא ראיה הו"ל שהרי"ף והרמב"ם
היו ספרדים, שההבדל בין רב הושעיה לבין ר' אימי
הוא בזה, דרב הושעיה ס"ל דמדקתני במתני' סתם
השוכר את הפועלים ואמר להן וכו', אינו יכול לכופו,
משמע שאינו יכול לכופו אפי' אם התנה מפורש
בשעה ששכרן, ולכן מדייק מזה שהמנהג מבטל את
ההלכה, ור' אימי ס"ל דכוונת המשנה כשלא התנה
מפורש בשעה ששכרן אלא אח"כ, והבע"ב טוען
שבשעה ששכרן ששכרן אדעתא שישכימו ויעריבו,
ומיירי בדטמא להו אאגרייהו ובעה"ב טוען שלכן
הוסיף להם אדעתא שישכימו ויעריבו, והפועלים
אומרים שזה שהוסיף להם הוא על דעת שיעבדו
עבודה טובה, וקמ"ל המשנה שהפועלים נאמנים,
וכדאיתא בגמ' דלין [ועיין בט"ז וקצוה"ח ס' שלא
סק"א לענין על דעת שיעבדו עבודה טובה] ולכן
מדייק מהמשנה רק שכל המוציא מחבירו עליו להביא
ראיה.

ולפיין מכיון שר' הושעיה ס"ל שאפי' התנה
מפורש בשעת השכירות לא מהני, שהמנהג
מבטל את ההלכה, וגם פשוט לשון המשנה מוכיחה
כן, דקתני סתמא השוכר את הפועלים ואמר להם,
ומשמע אפי' באמר להם בשעת השכירות, לכן פסקו
גם הרי"ף והרמב"ם כן בסתמא, שלא מהני האמירה
של הבעה"ב, והיינו אפי' בשעת השכירות, וגם שפיר
לא הביא דין פועל דאורייתא ושמועיל תנאי אם
אמר להם כדין פועל דאורייתא, מפני שפוסקין כר'
הושעיה שהמנהג מבטל את ההלכה, שלא מועיל
לדידה אפי' תנאה של פועל דאורייתא, ועיין בכללי
הרמב"ם שדרכו לסמוך על פשוטו של משנה וברייתא,
ומימרא דאמוראי, ולא על שינויי דמשני.

כ"ן כתבנו ליישב דברי הרי"ף והרמב"ם, אבל
כמובן שאין לדחות דברים הפורשים ונפסקים
גם בשו"ע באין חולק, מפני סתימתם של הרי"ף
והרמב"ם, ויש מקום לפרש דבריהם גם באופן
שיתאימו למה שמפורש.

כעת נגש לעצם השאלה אם מותר לפועל להשתמש בגד נותן העבודה באמצעי של שביחה למלוא תנאי העבודה שנעשו כבר למנהג המדינה. **דין פרטי** זה של אמצעי כפייה צ"י שביחה באופן הנהוג בזמננו. להשביח את העבודה ולא לתת גם לפועלים אחרים לגשת לעבודה ולדרוש אח"כ גם שכר עבור ימי השביחה, לא נמצא לו מקור מפורש בגמ' ובדברי הפוסקים. נמצא רק הדין הידוע של „פועל יכול לחזור בו אפי' בחצי היום" כמבאר פרטי דין זה באריכות בחו"מ סי' של"ג, ולא אצמוד בכאן צ"י כי לפי דעתי אין לו מגע לנידון שאלתנו שהיא אחרת לגמרי, שאין הפועל חוזר בו ועוזב את עבודתו אצל הבע"ב, אלא עומד בתוקף על זכויותיו שנעשו כבר למנהג המדינה, ולא עוזב לבע"ה לקחת אחרים במקומו, כי אם כופה עליו שיתרצה למלאות דרישותיו ואזי יחזור לעבודתו אצלו.

אבל אע"פ שדין זה לא בפירוש אתמר, מ"ס מכללו אתמר, ויש לו מקור בכח תקנות בני העיר וממוניה, וכאשר אבאר.

ברצותינו לברר דין זה עלינו לעמוד על בירורים של שלשה נושאים הלכתיים, והם: (א) דיני פועלים, אם תלויים במנהג המדינה, (ב) אם ביכולת בני העיר וממוניה לקבוע קנסות במה שירצו למי שיעבור על תקנותיהם (ג) אם טובי העיר צריכים לימלך בתקנתם גם עם חבר עיר, ושלשה אלה נבוא בע"ה ללבנם.

דיני פועלים אם תלויים במנהג המדינה

(ג) דבר פשוט הוא שכל דיני פועלים על כל פרטיהם תלויים ביותר במנהג המדינה, איך שהמדינה קובעת ומנהיגה, ואם יש בכח מנהג המדינה לעקור דין פועל דאורייתא שעליו להשכים ולהעריב, וכמו ששנינו בב"מ ד' פ"ג, מ"כ שבת המנהג לקבוע שאר פרטי דיני הפועלים שאין להם סתירה מפורשת בהלכה, וכן שנינו שם במשנה: מקום שנהגו לזון יזון, לספק במתיקה יספק, הכל כמנהג המדינה, ובגמ' ד' פ"ו ע"א: הכל לאתויי מאי, לאתויי באתרא דגהיגי מדרך ריפתא ומשתא אנפקא, דאי אמר להו קדימו ואיתי לכו, אמרו לו לא כל כמינך, הרי שאפי' מנהג קטן כזה אין ביכולת בעה"ב לשנות, וכן לומר הריב"ש (סי' תצ"ה) מסוגית הגמ' הנ"ל, שבעניני שכירות פועלים וראי הולכין אחר מנהג המדינה אע"פ שהשכירות נעשה בסתם ומבאר שם שהוכחת המנהג הוא איך שנשכרים הפועלים שכמה פועלים נשכרים בכל יום ויכול אדם לראות איך שנהגים, ע"ש.

וגדולה מזה מצינו בב"מ (ד' ע"ו ע"א), שאפי' אם בעה"ב אמר לשליח, זיל אוגר לי פועלים בתלתא ואזל איהו ואמר להו בארבעה ושכרם על בעה"ב,

ומנהג פועלים שמשכירים את עצמם בארבעה חייב בעה"ב לתת להם בעל כרחיה ארבעה, ופירש"י משום דהא קתני נוטל מבעל הבית מה שההנה אותו ואע"פ שלא צוהו והרי ההנה אותו בכך, וכן גפסק ברמב"ם (פ"ט מה' שכירות ה"ג) ובחור"מ (סי' של"ב סעי' א'). דנותן להם בעה"ב כמנהג המדינה, הרי שמה שהוא מנהג המדינה נקרא כאילו הפועל ההנה אותו בסכום כזה, לא פחות, ובעה"ב משלם בע"כ סכום כזה.

אם ביכולת בני העיר וממוניה לקבוע קנסות במה שירצו להעובר על תקנותיהם.

אחרי שהבאנו לדבר פשוט שפרטי דיני הפועלים תלויים ביותר במנהג המדינה, שומה עלינו לבאר אם ביכולת בני העיר וממוניה לקבוע קנסות להעובר על תקנותיהם בכל מה שירצו וימצאו לנכון ולמוצי"ל. (ד) **בבבא** בתרא ד' ח' ע"ב: ורש"אין בני העיר להתנות על המדות ועל השערים ועל שכר הפועלים, ולהסיע על קיצתן, ופירש"י: להסיע על קיצתם לקנס את העובר על קיצת דבריהם להסיעם מדת דין תורה, והיינו על העובר על תקנתם שיתקנו הם ולא רק על שהתנו כבר קודם מדעת כולם [ע"יין להלן מזה].

למדנו מזה בפשטות שיש ביכולות בני העיר להתנות על צרכי העיר שבכללן גם פועלים וגם לקנס את העובר על דבריהם אף שלא מן הדין, ובש"ו"ת ריב"ש (סימן שצ"ט) מבאר שלא זו בלבד אמרו, אלא אף בכל ענין שיראה בעיניהם לחקן ולקנס העובר, הרשות בידם, אלא דלרבותא נקט הני אע"ג דאינם דברים כוללים לכל בני המדינה אבל הם כנגד מוכרי פירות לבד או כנגד הפועלים ואית להו פסידא בהכי, אעפ"כ הרשות בידם כדגרסינן בתוספתא (סו"פ בתרא דכ"ב) רש"אין בני העיר לומר לכל מי שיראה וכו', ע"ש, וכן מבאר בשו"ת הרשב"א (ח"ד סי' קפ"ה) שהעובר רשאים לגזור ולחקן תקנות ולעשות הסכמות כפי מה שיראה בעיניהם והרי הוא קיים כדין התורה, ויכולים לקנס ולענות כל העובר בכל אשר יסכימו ביניהם, ע"ש שמסיק שכן נהגו בכל קהלות הקדש ולא נסתפק אדם בזה מעולם.

ומהתשובה אחת ברא"ש אנו למדים שכחם של בני העיר בתקנתם, ככח ביד, לכוף ולענוש בכל מיני עונשים ורידויים, שכן כותב בשו"ת הרא"ש (כל"ו סי' כ"ז): רש"אין בני העיר להסיע על קיצתן הכל לפי צורך השעה משום מגדר מילתא, ואם עני הוא ואין יכולין לענוש בממון רש"אין לענוש ולקנסו במלקיות ובכל מיני הרדפות עד שיהיה צאית דינא ולעשות כשאר קהלות, כדאי' בס' ואזל מגלחין (מ"ק ד' ס"ז ע"א) מנלן דנציגין וליישינן ומחינן ותלשינן

דברי יוסף (סימן ל') לענין תקנת וביטול הסכמות: שהמנהיגים העומדים היום לפקח על הציבור על פי הכח והרשות שנתן להם הדוכס, אין להם כח להתירה, שהרי האנשים הללו לא בררו הציבור להיות טובי העיר, ולא נתנו להם כח לתקן או לבטל שום הסכמה. וככה מתבאר באמת מדברי שו"ת הרשב"א (ח"ה סי' רמ"ה), שאם עושים שורה על הציבור שלא מדעת הקהל והקהל יריאים מחמת אלמותם אין כחם יפה להחרים אא"כ יסכימו עמהם רוב הציבור והתלמידים חכמים שבעיר ע"ש.

(ו) **אכן** אבל בעצם הביאור של „ולחסיצ על קיצתן“ אם זה מוסב על התקנות שטובי העיר בעצמם מתקנים, שביכולתם לקנוס ע"ז, או שזה מוסב רק על קיום תקנות קודמות, מצינו בזה מחלוקת בין הפוסקים.

המרדכי (שם בס"י ת"פ) מביא בזה ב' לשונות משם ר"ת. בלשון ראשון מביא שר"ת פירשה בפשוטה וכו', שרשארין טובי העיר גם להתנות וגם לקנוס על תנאם זה, ובלשון שני מביא שביאר שהאי רשארין אלהסיע קאי, פי' היכא שכבר התנו ביניהם, אבל אם לא התנו מתחילה, אין כח בבני העיר להכריח אחד מבני עירם למה שירצו וכו', ע"ש. זאת אומרת שהלשון שני של ר"ת סובר שלהתנות צריך דעת כולם בלי יוצא מן הכלל, ורק היכי שכבר התנו מדעת כולם, ואחד עובר על התקנה, אזי ביכולת טובי העיר לקנוסו במה שירצו, וע"ש בהגה שמביא בשם מהרי"ק שהסכים ללשון שני.

ושם במרדכי (סי' תפ"ב) מביא שהראב"ה סובר בלשון ראשון של ר"ת, שאם הובררו טובי העיר מתחילה להנהיג קהלם בכל דבר, אפילו יחיד שברירו, מה שעשה עשוי בתקנת הקהל, ויפתח בדורו כשמואל בדורו, ע"ש.

ועיין בספר לחם רב מבעל לח"מ (סימנים ר"ג רט"ו) שדעתו בלשון שני של ר"ת שצריך דווקא דעת כולם שיסכימו מתחילה על דעת כן, ע"ש.

אכן אבל רוב הפוסקים הסכימו כדעת לשון ראשון של ר"ת, שטובי העיר בעצמם יכולים גם לתקן מתחילה, וגם לא צריכים דעת כולם כי אם דעת רוב, וכמו שמבאר באריכות בשו"ת מהר"ם אלשיך (סימן נ"ט) שהעיקר כסברא הראשונה בשם ר"ת. שיש כח ביד טובי העיר להתנות לכתחילה על שערים ומדות ופועלין, דאע"ג דאיכא פסידא להאי ורוחא להאי, כל כמינייהו, כמו שיש כח לב"ד גדולי ישראל להפקיר, כפשטא דברייתא דרשארין קאי אלהתנות וכו' כל עוד שעושים מדעת ההכנס או שלא במחתא, ומוכיח שכן הוא גם דעת גדולי עולם, הרי"ף, הרי"ב בן מיגש, רש"י רמב"ם רמב"ן רשב"א, [עיין שו"ת רשב"א ח"ד סי' קפ"ה ובח"ה סימנים קכ"ה קכ"ו ע"ש

שער ומשבעינין, דכתיב, ואריב עמם ואקללם ואכה מהם - אנשים ואמרטם ואשביעם, ומנלן דכסתנין ואסרינן ועבדינן הרדפה, דכתיב, הן למות הן לשרושי הן לענש נכסין ולאסורין, מאי לשרושי, א"ר יהודה הרדפה, אלמא רשארין בית דין בכל עיר ועיר לרדות ולסר בכ"ז מיני ררויין ונדויין המסרב על תקנתם, ואם הוא אלם ופריץ חובטין אותו ע"י גויים ואומרים לו עשה מה שישראל אומרים לך, ע"כ.

למדנן מתשובה זו של הרא"ש, שכח בני העיר בלחסיצ על קיצתן, ככח ביד בתקנותיהם המסורים לידיהם, לקנוס ולכוף בכל מיני כיפויים לקיום התקנה, וכן מבאר בשו"ת המיוחסות להרמב"ן (סי' ר"פ) שכל צבור וצבור יש להם רשות על יחידיהם, ורשארין לגדור ולתקן בעירם כמו שב"ד הגדול, יכולים לגדור ולתקן על כל ישראל ע"ש, וכן מבאר בשו"ת הרשב"א (ח"ה סי' קכ"ו) שרוב כל עיר ועיר אצל יחידיהם הם כב"ד הגדול אצל כל ישראל לגזור ולענוש ע"ש.

לממלא נשמע, שאם מוצאים בני העיר לנחוק ולמועיל במקרה של צבירה על התקנות מצד הבעה"ב, לתת הזכות לפועלים שיוכלו להכריז שבייתה, כי זהו האמצעי היחידי שיוכלו לכוף ביותר על הבעה"ב, ששפיר יש ביכולתם לקנוס כזאת, כי קנס זה אינו גרוע מהקנסות הנ"ל שברא"ש שיש ביכולת בני העיר לקנוס, ואחרי תיקון תקנה כזאת, וידיעת הבעה"ב והפועלים מזה, אזי במקרה של צבירה מצד הבעה"ב יוכלו שפיר הפועלים להכריז על שבייתה, אחרי הוכחתם הברורה שאמנם עבר והפר בעה"ב את תנאי העבודה שהוקבעו ונעשו כבר למנהג המדינה.

(ח) **ופירוש** בני העיר, היינו טובי העיר שנתמנו ע"י הקהל, וכמבאר במרדכי פ"ק דב"ב (סימן ת"פ) בשם ר"ת, שהם נחשבים כבני העיר בכל פעולותיהם, וכן מביא בשם הר"ם, שטובי העיר הוו בעירם למה שהובררו כמו גדולי הדור בכל מקום, כמו שגדולי הדור הפקדם היה הפקר בכל מקום דמיגדר מילתא ותקנתא, כך טובי העיר היה הפקדם הפקר.

וכן כותב בשו"ת מהר"י קצבי (סימן ט"ו), שמה שנעשה מדעת כל טובי העיר הממונים על עסקי הציבור, הרי הוא כאילו נעשה מדעת כל אנשי העיר, ואע"פ שיש בעיר אנשים גדולים בחכמה ובמנין וטובי העיר אלו אינם חשובים מצד עצמם אפילו כגדולים שבאותו העיר, הרי הם כמו גדולי הדור שאין באותו הדור גדולים כמותם.

דמינה, שאבל אלו המתמנים ע"י הרשות, אין להם הכח הזה, מכיון שלא נתמנו ע"י הקהל, והקהל לא מסר להם את כחם, וכן כותב מפורש בשו"ת

יוצא שאכל לדעה הראשונה שהיא דעת רוב הפוסקים, כנ"ל, לא צריכים אפי' מנהג וממילא גם לא להביא ראיה שזה מנהג קבוע בעירם להיות ידם על העליונה, כנזכר בפ"ת בשם הנו"ב, כי לאלו הפוסקים אין הדבר תלוי במנהג כלל, כי אם ידם על העליונה מדין תורה, שנתנה להם הכח הזה.

(ח) ונלענ"ד להוסיף ראיה לדעת רוב הפוסקים הנ"ל שטובי העיר רשאים גם להתנות.

דהנה בביאור הגר"א בחו"מ שם סק"ט כותב: שדעות החולקים מחולקים בפ"י דברי הגמ' בב"ב שם בס"ש ולהסיע על קיצתן, דדעת הסוברים שצריכים שיתנו מתחילה מדעת כולם, ס"ל דלהסיע קאי אלמעלה במדות ושערים, דשם הוא דבר השה לכולם, ודעת הסוברים שלא צריכים שיתנו מתחילה מדעת כולם, ס"ל דהוא ענין בפ"ע.

ולזה שהאי ולהסיע על קיצתן הוא ענין בפ"ע, נראה לי ראיה מפורשת מדברי התוספתא (פי"א דב"מ ה"ב), דאיתא: ורשאים בני העיר להתנות על השערים ועל המדות ועל שכר הפועלים רשאים לעשות קיצתן, הרי בהדיא שזה ענין מיוחד ולא מוסב על למעלה, דאל"כ הרי מיותר ה"רשאים" השני שבתוספתא, מכיון שזה מוסב על למעלה.

ומתוספתא זו סתירה גם לדברי המרכי הנ"ל שבפ"ק דב"ב בלשון שני של ר"ת שאומר, דהאי רשאים אלהסיע קאי, דהא כאן בתוספתא כתוב "רשאים" מיוחד על להסיע, "על קיצתן", ומשמע בהדיא שהרשאים הראשון על אלהתנות קאי ולא על להסיע.

וכן הרי להלן שם כתוב בתוספתא: רשאים בני בני העיר לומר כל מי שיראה אצל פלוני יהא נותן כך וכך, וכו', כל מי שירצה או שתרעה פרתו בין הזרעים יהא נותן כך וכך, וכו', רשאים לעשות קיצתן וכו', הרי גם מזה ראיה שהרשאים אינו מוסב על הקיצתן מכיון שעל הקיצתן כתוב רשאים מיוחד, וגם שהסיע על קיצתן הוא לאו דווקא במידות ושערים שהוא דבר השה לכולם, כי אם שרשאים לעשות קיצתן גם על שאר דברים שהתנו אף שאינו שוה לכולם. (ט) ויותר מזה ממה שהבאנו בשם הח"ס בדעת הרמ"א שגם לשון שני של ר"ת מודה אבל שהולכין אחר המנהג, סובר בשו"ת מהר"י קצבי שם (סי' ט"ז), שהוא דעתו לומר שרק בראשי הקהל מצד חכמתם או מצד עשרם ולא שהובררו לעשות צרכי הציבור על פיהם, בזה ישנה הדעת הסוכרת שאין להם כח לכפות את המיעוט אלא במקום מיגדר מילתא אבל בטובי הקהל שהם מורשי הקהילות הממונים לפקח על עסקי הציבור, מה שהם עושים הרי זה כאילו נעשה הדבר מדעת כולם אליבא דכו"ע, וכו"ע מודו דיש בידם כח ורשות לעשות איזה תנאי ותיקון

שצריכים שיסכימו כל טובי העיר לדעת אחד ואפי' אמרו בפ"י שילכו אחר הרוב מ"מ אין הרוב יכול להסכים על דבר עד שיהיו כולם במעמד אחד ומתוך מעמדם יסכים הרוב ע"ש וכן בס"י רמ"ה עיי"ש. רא"ש, אבי העזרי, הטור, רבנו ירוחם, ריב"ש, ומסיק שה"ה אם רוב הקהלות יסכימו דבר אחד, כופין את מיעוט הקהלות לעשות התיקון ההוא או לגדור את הגדר ההוא עיי"ש.

רק יש לעיין במ"ש מהר"ם אלשיך שמספיק גם אם רק לא ימחה החכם [עיין להלן מ"ש בזה]. דמדברי הגמ' בב"ב (ד' ט' ע"א) בעובדא דהנהו סבחי, משמע שאם יש חכם אי אפשר להתנות כלל בלעדו, כדאיתא בלשון "לאו כל כמיניהו דמתנו", ואולי דקדק כן מלשון רש"י שכותב, "אלא בפניו" שאפשר לפרש הכוונה שצריכים רק שידע ולא ימחה, אבל ברמב"ם (בפי"ב מה' מכירה ה"א) ובחומ"ם (סי' רל"א סעי' כ"ח) כתוב שצריכים "מדעת החכם" ומשמע שצריכים דווקא דעת החכם ולא מספיק רק מה שאינו מוחה, אמנם ידענא שאפשר לדחוקי גם בכוונתם, אבל פשטות דבריהם נלענ"ד שמשמע שסוברים שצריכים דעתו ממש.

(ז) וכדעת מהר"ם אלשיך שהעיקר בלשון ראשון של ר"ת, כותב גם בשו"ת שאילת יעב"ץ ח"א (סימן ע"ח), וכותב שרוב רבותינו הגדולים, הקדמונים כרגמ"ה ורש"י וראב"יה, והאחרונים כת"ה והרמ"א ושאר חכמי אשכנז, והרבה מחכמי ספרד כהר"ם אלשיך והרשד"ם וזולתם רבו מספר כולם, סוברים שיפה כח הקהל להסיע על קיצתן ואף להפקיע ממון שלא מן הדין, ואם רובם מסכימים בכך דעת היחיד בטלה, וכ"ש כשנעשית התקנה בחבר עיר עיי"ש.

וכך פוסק הרמ"א בחו"מ (סי' ב') ז"ל: וכן נוהגין בכל מקום שטובי העיר בעירן כב"ד הגדול ומכין ועונשין והפקרן הפקר כפי המנהג, אע"פ שיש חולקין וס"ל דאין כח ביד טובי העיר בא"ה רק להכריח הציבור במה שהיה מנהג מקדם, או שקבלו עליהם מדעת כולם אבל אינן רשאים לשנות דבר במידי דאיכא ריחא להאי ופסידא להאי או להפקיע ממון שלא מדעת כולם, מ"מ הולכין אחר מנהג העיר וכ"ש אם קבלום עליהם לכל דבר, ע"ה.

ועיין בשו"ת חתם סופר חו"מ (סי' קט"ז) שמבאר שכוונת הרמ"א במה שמסיים וכותב, "מ"מ הולכין אחר מנהג העיר", דר"ל לדעת ר"ת, שהוא נמי מודה שהולכין אחר מנהג העיר עיי"ש [ומ"ש שם הח"ס בתשובה שלאחריה שדעת ראב"יה שלא צריכים דעת כולם יחידא בזה, כבר הבאנו מהפוסקים הנ"ל שמביאים שאדרכה דעת גדולי עולם רובם ככולם כסברא הראשונה של ר"ת, וכדעת ראב"יה].

לצורך הציבור במעמד רוב בני העיר ולענוש ולקנס לעובר על דבריהם, דהו"ל כאלו התנו מדעת כולם ע"ש ונעין בשו"ת ח"ס שם חתומי סי' קט"ו, שכשהומינו את הקהל ולא באו כי אם חלק, אלו שלא באו הו"ל כמוסרים כחם והרשאתם לאותם שבאו לאסיפת הקהל ע"ש.

מכל הנ"ל נלענ"ד ששפיר יש כח ביד טובי העיר הממונים ע"י הקהל לשקוד לתקנת וסובת העיר להתנות ולתקן לטובת הקהל או חלקו, כפי מה שיראה בעיניהם, ולקנס למי שיעבור על דבריהם ככל אשר ימצאו לטניהם לנחוק, וממילא בנדו"ד במנהגי פועלים, גם על הכרות שביתה כשנגלה לעין כל שהבעה"ב עבר מפורש על תקנתם.

ונשאר לנו לברר עוד פרט אחד, והוא.

אם טובי העיר צריכים לימלך בתקנתם עם חבר העיר.

בבירור הפרט הזה יבורר לנו גם האפשרות שבני אומניות בעצמם יתנו על תקנות ידועות, וממילא גם על תנאי הפועלים בינם לבין עצמם שלא ליכנס בגבול עבודת חבריהם במקרה של סכסוך בינם לבין מעבידיהם וכדומה.

(י) בבבא בתרא (ד' ס' ע"א): הנהו בי תרי טבחי דעבדא ענינא בהדי הדדי דכל מאן דעבד ביומא דחבריה ניקרעו למישכיה [עור הבהמה. רש"י] אזל חד מיניהו עבד ביומא דחבריה קרעו למשכיה, אתו לקמיה דרבא חייבינהו רבא לשלומי, איתיביה רב ימר בר שלימיא לרבא, ולהסיע על קיצתם, לא אהדר ליה רבא, אמר רב טפא שפיר עבד דלא אהדר ליה מדי, ה"מ היכא דליכא אדם חשוב אבל היכא דאיכא אדם חשוב לא כל כמיניהו דמתנו, למדנו מזה שבמקום שיש אדם חשוב והתנו בלעדו, התנאי אינו תנאי.

אך אם זה רק בבני אומניות שמתנים ביניהם, או גם בטובי העיר הממונים לכך על תקנת העיר, מצינו בזה מחלוקת בין הפוסקים.

רבינו יואל, הובא במדרכי (סי' תפ"ג) סובר, שזהו דוקא בתנאי כהנהו טבחי שהנפסד אינו נפרע בהפסדו של זה וקנס בעלמא הוא, אינו בלא אדם חשוב, אבל שאר תנאי שמתנין העולם לשלם לנפסד בלא אדם חשוב, תנאי גמור הוא.

ובשם השערים מביא המדרכי, שסובר, שאין רשאים חשובי העיר לקיים שום דבר היכא דיש דין מומחה או אדם חשוב, אם לא על פיו.

ובדברי השערים יש מקום להסתפק אם כוונתו רק בחשובי העיר שאינם ממונים מצד הקהל ולא נכריים כ"א חשובים מצד חכמתם או עשירותם, וכנ"ל באות ס' בשם מהר"י קצבי לענין אם צריכים דעת כולם,

ובזה הוא שסובר השערים שאינם רשאים לקיים שום דבר בלי הדין מומחה או האדם חשוב, או שכוונתו גם על טובי העיר הממונים מצד הקהל, שגם הם אינם רשאים בלי האדם חשוב.

אבל גם מדברי רבנו יואל נלמד, שרק בקנסות שהנפסד נפרע בהם, בזה רשאים העולם [דהיינו טובי העיר ממוני הקהל] להתנות בלעדיו האדם חשוב הנמצא שם, אבל בקנסות שהנפסד אינו נפרע מהם, כהנהו טבחי, אמילו העולם אינו יכול להתנות על כך בלעדיו האדם חשוב.

ומינה שגם בתיקון קנס הכרות שביתה שהפועלים הנפסדים לא יפרעו מזה בעצמו באופן ישיר, כי אם זה רק אמצעי שהבעה"ב ימנע מלעבור, טובי העיר אינם יכולים לתקן על כך בלעדיו התייעצות עם האדם חשוב הנמצא שם והסכמתו על כך [ענין להלן בביאור הכוונה של אדם חשוב], כי גם בהנהו טבחי היה זה אמצעי שבפעם שניה לא יעבור על כך, ובכל זאת מכיון שבוה בעצמו לא נפרע הנפסד, לא יכלו להתנות על זה מבלעדיו האדם חשוב.

בכל אופן, בדברי רבנו יואל אין אנו מוצאים חילוק בין בני אומניות שמתנים, לבין טובי העיר שמתנים, וכל עיקר חילוקו הוא, בין כשמתנים על קנס שהנפסד אינו נפרע מזה, ובין כשנפרע מזה. (יא) אמנם אבל בשו"ת ריב"ש, (סי' שצ"ט) מצינו שמחלק בהדיא בין בעלי אומניות, ובין בני העיר, שכתב, דזה דאמרינן בגמ' דהיכא דאיכא אדם חשוב לאו כל כמיניהו דמתנו אא"כ יסכים הוא עמהם, היינו דווקא בבני אומניות, דכל היכא דאיכא אדם חשוב ולא עשו בהסכמתו לא הוו כבני העיר ואינן יכולין להתנות אלא כיחידים ובקנין, אבל בבני העיר, לעולם יכולין להתנות ואינן צריכין להסכמת אדם חשוב שבעיר, וכן נראה מדברי הרמב"ם (בפ"ד מה' מכירה ה"א) שלא הזכיר דין זה של אדם חשוב בבני המדינה רק בבני אומניות, וכל שהסכימו רוב הקהל וגדוליהם הרגילים לפקח בעסקיהם, תקנתם קיימת, ע"כ.

הרי שהריב"ש לא נחית כלל לחלק כחילוקו של רבנו יואל, אם הנפסד נפרע מזה, או לא, אלא עיקר חילוקו הוא בין כשבעלי האומניות מתנים, לבין כשבני העיר מתנים, שרק אומניות לאו כל כמיניהו שיתנו בלעדיו האדם חשוב, שבלעדו לא הוו כבני העיר ואינם יכולים להתנות אלא כיחידים ובקנין, וחסר להם הכח של בני העיר, אבל בני העיר וגדוליהם הממונים לפקח על עסקיהם, אינם צריכים בשום תנאי שמתנים לתקנת העיר, להסכמת אדם חשוב שבעיר, ואין חילוק בין אם הנפסד נפרע מזה, או לא.

(יב) וכן, אע"פ שבדעת השערים הסתפקנו בדעתו, אם כוונתו למעט רק חשובי העיר שאינם ממונים,

או גם טובי העיר הממונים. אבל הרא"ש (סי' דב"ב סי' ק"ג) והטור בחור"מ (סי' רל"א) כותבים מפורש, דהיכא דאיכא אדם חשוב אפילו כל בני העיר לאו כל כמיניהו להתנות אם לא מדעת אדם חשוב. ובשו"ת תשב"ץ ח"ד (סי' ט"ו) סובר ג"כ מפורש שלא כדברי הריב"ש הנ"ל, וסובר שגם בתקנות העיר, ואיכא ביניהו אדם חשוב ממונה על כל עניניהם, אין תקנתם תקנה בלא הוא, ואין לענוש על מה שתקנו בלא הוא, לפי שכבר קבלוהו עליהם להיות כל מעשיהם לפי ראות עיניו ואין להם לעשות דבר זולתו.

ועל ראית הריב"ש מדברי הרמב"ם שלא הזכיר דין זה של אדם חשוב רק בבני אומניות, רוחה התשב"ץ שיל שהרמב"ם תפס שיטת הגמ' שהזכירו דבר זה במעשה דהנהו בי טבחי דאתנו וכו' ומעשה שהיה כך היה, ע"ש.

ולענ"ד נראה להוסיף ולומר שדברי הרמב"ם בזה מוסבים באמת גם על בני העיר, שהרי (שם בפ"ד מה' מכירה) בה"ט כותב הדין של רש"אין בני העיר לקוף להם שער לכל דבר שירצו וכו', ובה"ו כותב הדין של רש"אין בני האומניות וכו', ובה"א ממשיך וכותב: בדיא במדינה שאין בה חכם חשוב לתקן מעשה המדינה ולהצליח דרכי יושביה וכו', וי"ל דהאי "בדיא" מוסב על ב' ההלכות יחד דהיינו של בני העיר ושל אומנין.

וביותר י"ל שהרמב"ם שיכל את דבריו לכלול בה"בדיא" גם התנאי של בני העיר, וגם של האומנים, שהרי כותב: בדיא במדינה שאין בה חכם חשוב לתקן מעשה המדינה, ולהצליח דרכי יושביה, ולכאורה הוא רק כפילת מלים, דהיינו לתקן היינו להצליח, אבל י"ל שכונת הרמב"ם לכלול בזה שניהם יחד, והיינו "לתקן מעשה המדינה" בענין קביעת שערים של בני העיר, שלא תהיה מעשיה מקולקלים בהפקעת שערים, "ולהצליח דרכי יושביה" לתקנת ההצלחת בעלי אומניות, שלא יעשה אחד ביום שיעשה חבירו, כדי שעי"ז יצליחו במלאכתם ולא יזול עבודתם.

ג) התשב"ץ שם מבאר דהא דאיתא בב"ב (ד' קט"ז ע"ב): רש"אין החמרין להתנות שכל מי שיאבד לו חמורו יעמיד לו חמור אחר וכו' ורש"אין הספנין להתנות שכל מי שאברה לו ספינה יעמיד לו ספינה אחרת וכו', וכ"כ הרמב"ם בפ"י מה' גזילה, מיי"ר או במעמד כולם, או שיש ביניהם אדם חשוב והסכים עם רובם אע"ג דלא הוו במעמד כולם.

וכמובן דוחק להעמיד כן בדין שכתוב פתמא, ובפרט בדברי הרמב"ם וכן בשו"ע חור"מ (סי' רע"ב סעיפים ט"ו י"ח) שפסקו בסתמא הלכה זו שרש"אין

החמרין ורשאים הספנים, ולא חילוקו בין איכא אדם חשוב, או לא, ומשמע שרש"אין בכל גוונא.

והיותר מסתבר בזה מה שמחלק בהגהות מיימוני שם בה' מכירה אות ג', דזה שאמרין דהיכא דאיכא אדם חשוב לאו כל כמיניהו, הוא דווקא באתנו בעניינא דמתא דומיא דטבחי ועל המדות ועל השערים, אבל כתנאי שבין אינש לחבריה מתנו בלא חשוב אם ירצו.

גם יש לחלק עפ"י דברי רבנו יואל הנ"ל, שדווקא בתנאי שהנפרע אינו נפרע בהפסידו לאו כל כמיניהו בלי אדם חשוב, אבל לא היכא שנפרע, ושם כתנאי החמרין והספנין הרי הנפרע נפרע הפסידו בהתנאי.

וכן מוסבר לחלק עפ"י הרמב"ן בחידושו, דזה דהיכא דאיכא אדם חשוב לאו כל כמיניהו הוא משום דלמא פסידא ללקוחות דמוקרי זבינא, ע"ש, ומש"כ בההיא דחמרין וספנין דליכא שום פסידא לאחרנא.

וכנראה שזו דעת הרמ"א בחור"מ (סי' רל"א סעי' כ"ח) שכותב: מיהו אם ליכא הפסד לאחרנא יכולים לתקן ביניהם מה שירצו.

יד) ודעת השו"ע בזה, אי בתנאי בני העיר צריכים אדם חשוב אם יש שם, הנה דעת הג"ח בחור"מ (סי' רל"א סעי' כ"ח) שדווקא בבני אומניות צריך שיעשו מדעת החכם, אבל לא בבני העיר, ודעת הרמ"א, שגם תנאי של כל בני העיר צריך ג"כ דעת החכם.

הסמ"ע בס"ק מ"ה כותב על דברי הרמ"א: אבל ר"ם אלשקר בתשובה סי' מ"ט כתב בשם רמב"ם והרמב"ן דדווקא אבני אומניות קאי, וכנראה שכן נוטה גם דעת הסמ"ע.

ועיינתי בנוף תשובת מהר"מ אלשקר, וראיתי שכן הוא באמת גם במסקנתו להלכה, שיכולין בני לתקן תקנותיהם ואפי' להסיע מדין תורה, ואין צריכין להסכמת אדם חשוב שבשיר, ומסיים וכותב: וכל שכן הם ובית דינם דאלימי טפי, ואפילו להפקיר ממון שיש לו בעלים ולהפקיעו יכולים לתקן וכו' ודבר מוסכם הוא מן המפרשים ז"ל, וכבר כתב הרשב"א ז"ל דהציבור כב"ד של בני עירם הן, ע"ש, והשו"ך מכריע כדעת הרמ"א שגם בני העיר צריכים דעת החכם, ומכריח כן מהא דפריך הש"ס לרבא מדלעיל ורש"אין בני העיר להסיע על קיצתן ומשני ה"מ דליכא אדם חשוב, ש"מ אפי' בני העיר אין רש"אין לתקן זולתו ועוד דאם איתא דבני העיר עדיפא אם כן מאי פריך מבני העיר, ע"כ.

ולענ"ד לא אבין ראיותיו של הש"ך, הא י"ל בפשוטו, שזה שאומרת הגמ' ה"מ היכא דליכא אדם חשוב, מוסב על אהנהו טבחי, והמקשן ששאל מבני

הוא כשלא קבלום עליהם לטקח על כל צרכיהם ע"ש.
וכן כותב בשו"ת שבות יעקב (ח"א חיו"ד סי' ע"ד).
דכשבררו אלו שבעה מלצת כל הציבור או
ע"פ רובו ככולו ונוחנין להם כח לחוסף או לגרוע
בתקנות כפי שיראה להם, ודאי אין שום מוחה בידיהם.
מעתה. כבר הארכתי בענין כזה בספרי תורת השלמים
שא"ה א' בשם סוסקים ראשונים ואחרונים דיש כח
ביד ראשי הקהל וטובי העיר שהומח' רבים עליהם
מדעת כולם לכל דבר, מה שעשו עשוי בתקנת הקהל
אע"פ שלא היה מנהג מקדם, ואפי' יחיד שברירו מה
שעשה עשוי, וכן מבואר ביו"ד סי' רכ"ח סעי' ל"א
בהג"ה, דאם נתנו רשות לטובי העיר הם במקום כל
הקהל, וכ"כ בתשו' באר עשק סי' ג', דכל היכי
שקיבלו עליהם בעלי תקנות מדעת כולם יכולין לתקן
בכל מילי, ע"ש בשב"י.

וכך מבאר גם בספר נחלת שבעה (ח"א סי' כ"ז
אות ט"ז) שהתקנות ומנהגות שעושין טובי
העיר או בעלי התקנות הסמונים על כך מפי כל הקהל
ודאי הוי כאילו היה שם דעת כל יחיד ויחיד מאחר
שנתמנו מתחילה מרעת כל הקהל, וכל הקהל מבטלים
דעתיהו לגבייהו ע"ש.

ועיין גם בשו"ת חכם סופר (חיו"ד סי' ה' וחו"מ
סימנים קס"ז קי"ז וחה"ע ח"א סי' קט), ויש
הרבה להאריך בזה, והנלענ"ד כתבתי.

היוצא מדברינו לנידוננו.

(א) היות שדיני פועלים תלויים במנהג המדינה, רשאים
מנהיגי העיר, שנתמנו ע"י בני העיר לטקח
על כל עניני הציבור ולשקוד על תקנתם, בהשתתפות
החכם החשוב שהוא מנהיג הממונה על הציבור [אם
נמצא כזה], להתנות על תנאי העבודה שבין הבע"ב
והפועלים, ולקבוע בשעת התנאי קנס ועונש על מפירי
התנאים, וגם לתת כח של הכרות שביתה בתור
אמצעי של לחץ על בע"ב שיחזור מאלימותו להפרת
התנאים, אם מוצאים את זה לאמצעי היותר יעיל, כי
כחם של בני העיר בתקנתם, ובפרט בהשתתפות חבר
עיר, ככח ב"ד לכוף ולענוש, בכל מיני עונשים
ורידויים, ומכ"ש שביכלתם אליבא דכו"ע לקבוע
עונשים וקנס שביתה על תנאי עבודה שנעשו כבר
למנהג מדינה, כלשון שאלתכם.

(ב) היות שישנם גם דעות מהפוסקים שסוברים להלכה
שלהתנות צריכים דעת כל בני העיר במיוחד,
מן המובחר הוא במקום שאפשרי הדבר, שכשרוצים
בתקנה חדשה, לקרוא את כל בני העיר או באי כחם
בכל מקום ומקום לאסיפה כללית, להכריע הדבר עפ"י
הצבעה, ומי שלא בא הפסיד את קולו ומסר את
זכותו למשתתפי האסיפה.

אבל אין כל זה מעכב, מכיון שרובא דרובא של

העיר חשב לרמות התנאי של הטבחי לתנאי בני העיר
שלא צריכים דעת החכם אפי' אי איכא שם, וע"ז ענו
לו, שה"מ, והיינו, שמתי יש לדמות תנאי זה של טבחי
לתנאי בני העיר, היכא דליכא אדם חשוב, אבל היכא
דאיכא אדם חשוב לא כל כמיניהו דמתנו, והיינו לאו
כל כמיניהו דטבחי להתנות, ולא דמי בכה"ג לבני
העיר.

ועיינתי בתשובת הריב"ש (סי' שצ"ט) וראיתי שהן
הן הדברים שנאמרים בדברי הריב"ש בעצמו
הוא שואל שם בעצמו קושית הש"ך מלשון התירוצ
של ה"מ וכו', ומתוך ד"ל דהכי קאמר, מאי דמדמית
בני אומנות לבני העיר, ה"מ היכא דליכא אדם חשוב
דאז הם באומנתם כבני העיר בתקנות העיר, אבל
היכא דאיכא אדם חשוב ועשו בלתי הסכמתו אינם
אלא כחידים ולא כבני העיר, ולעולם בני העיר אינן
צריכין להסכמת אדם חשוב שב"עיר וכו', ע"כ, וכנראה
שלא היה לפני הש"ך גוף דברי תשובת הריב"ש.

(טו) ומכיון שדין זה אי בני העיר צריכים דעת החכם
השרוי בתוכם תלוי באשלי רברבי, מובן
שמן הראוי והנכון לצאת ידי הכל ולתקן בהתיעצות
החכם, שבכך תגדל בהרבה כח התקנה, וכדמוכר שם
בתשובת מהר"מ אלשקר הנ"ל, וכן ראיתי אח"כ בשו"ת
ושב הכהן (סי' צ"ב) שמכריע שאין חילוק בין בני
העיר או בני אומנין וכולם צריכים שיעשו עפ"י אדם
חשוב אם יש שם עי"ש.

וזאת להזכיר שבשעת הסכמת התנאי צריכים גם
להתנות על העונש ולפרט, דומיא דהנהו טבחי,
ובלי זה לא מהני לענוש אח"כ, וכדמבאר בהדיא
בשו"ת מהר"י קצבי (סי' ט"ז), וכדמשמע ממשטות
לשון הרמב"ם והשו"ע.

(טז) וביאור הכוונה של אדם חשוב, היינו כשהוא
חכם ומנהיג בעיר הממונה על ציבור,
כמו שכותב הרא"ש בב"ב שם והסור ושו"ע חו"מ
שם בס"י ר"א, וכן הוא משמעות דברי הרמב"ם שם
בפיר' מה' מכירה, עי"ש במ"מ, והערוך השלחן כותב
ב"שון: בד"א בעיר שאין בה חכם חשוב ממונה על
הציבור כמו רב העיר, ע"ש, אבל אם לא היה ממונה
עליהם מציאותו כהעדרו, וכדכותב בשו"ת תשב"ץ שם
(בחד" סי' ט"ו).

(יז) בבואנו לחתימת הדברים, נחזור על מה שכבר
הזכרנו למעלה בדברינו, שטובי וממוני
העיר דינם ככל אנשי העיר, ויש בכחם לתקן כל
הדברים שביכולת בני העיר לתקן.

וכן מבאר בשו"ת מבי"ט (ח"א סי' פ"ד) דו' טובי
העיר יש להם בכל דבר כאילו עשו כל בני
העיר, משום דחשיבא רובא משום דאתו מכח רובא
דקבלום עליהם בסתם לטקח על כל עניני ציבור, וזה
שמוכר בפוסקים דבעינן בחד' זש"ה גם רוב העיר,

זכות בחירה, ובע"ה נברר כל דבר לחוד.

מהו זמן שהותו של האיש במקום.

(א) זמן שהותו של האיש במקום שיקנה לו זכות בחירה הוא י"ב חדש. שזמן של י"ב חדש מקנה לו השם להיקרא באחד מבני העיר וסמילא גם הזכויות של בני העיר בכל הענינים, כדתנן בב"ב (ד' ז' ע"ב): כמה יהא בעיר ויהא כאנשי העיר י"ב חדש, ובגמ' ד' ח' ע"א. ורמינהו החמרת והגמלת העוברת ממקום למקום ולנה בתוכה והודחה עמה, הן בסקילה וממונן פלט, ואם נשתהו ל' יום הן בסיף וממונן אבד, א"ר לא קשיא הא לבני מחא, הא ליתובא מתא, כדתניא המורד הנאה מאנשי העיר כל שנשתהה שם יב"ח אסור ליהנות ממנו פחות מכאן מותר, מיושבי העיר כל שנשתהה שם ל' יום אסור ליהנות ממנו פחות מכאן מותר ליהנות ממנו, וכן מחלקת הגמ' לבסנהדרין ד' קי"ב ע"א, "לא קשיא הא למיהוי מבני מתא, הא למיהוי מיתבי מתא", ופירש' בסנהדרין שם: למיהוי כבני מתא, שיהא נקרא כבני העיר אין נקרא בפחות מי"ב חדש, אבל להקרות מיושבי העיר כיון ששהא ל' יום נקרא מאנשי העיר וקרינן בהו את יושבי העיר ההיא.

הרי שלהקרות מבני העיר לא נקרא בפחות מי"ב חדש, וכן נפסק ברמב"ם פ"ט מה' נדרים ה"ז ופ"ו מה' שכנים ה"ה, ובשו"ע יו"ד סי' רי"ז סעי' ל"ב וח"מ סי' קס"ג סעי' ב'.

וברור שלחות דעה בענינים ציבוריים עירוניים יש הזכות רק לבני העיר הקבועים, לאותם שנקראים בני העיר, וכן כותב הגמקי יוסף. דכיון שעמד שם י"ב חדש אפי' לא ירד להשתקע אלא לגור, הרי הוא כאנשי העיר לכל מסין ותשחורת ולפסי העיר ולכל ענינים כבני העיר ממש, וכשלא עמד שם י"ב חדש אפילו ירד להשתקע לא הוי כאנשי העיר לכל מיני, אלא לקופה ולתמחוי ולכסות ולקבורה בזמנים ידועים כדמוכח בגמ' ע"כ. והסברא נמי נותנת כן שהרי כל חדינים של כופין זה את זה לבנות לעיר חומה וכו' ולקנות ס"ת ולבנות ביהכ"נ וכו', נאמרו במשנה ויותר בתוספתא (סוף פרק בתרא דב"מ ה"ב) ב"בני העיר" ולא ביושבי העיר. ומכיון שלבני העיר הוא שכופין והן המחויבים לדאוג לכל צרכי העיר, סמילא דבר המובן מאליהם שלהם יש הדעה, שכל שחייבים, להם הדעה לחות דעת בענינים.

וכן מבואר בהדיא גם בשו"ת חתם סופר חו"מ (סי' קי"ז) ד"ה ואם אולי, לענין לחות דעה בתקנות, שכל הדר בעיר יב"ח דינו כבני העיר. (ב) אמנם יש גם אופן שיחשב כבני העיר מיד, וכדאיתא במשנה ב"ב שם: קנה בה

הפוסקים סוברים שממוני הציבור כחם כבני העיר בכל דבר אף לתקן.

(ג) כשם שמועיל תנאי בני העיר, לשעבר את המיעוט כן מועיל אם רוב הממונים של רוב הקהלות יסכימו דבר אחד, לכופ את מיעוט הקהלות לעשות התיקון ההוא או לגדור הגדר ההוא.

(ד) הפועלים או ארגוניהם, יש ביכלתם בהשתתפות חבר עיר, להתנות זה על זה שלא ליכנס בגבול עבודת חבריהם במקרה של סכסוך בינם לבין מעבידיהם על קיום תנאים שנעשו או שעושים למנהג המדינה, ולהטיל גם עונשים בכל מה שירצו וימצאו לנחוץ על מפירי התנאי.

(ה) במקרים כאלו שהפועל בטוח בהחלט בצדקתו על עבירה מצד בעה"ב על תנאי העבודה שקבעו ונעשו למנהג המדינה, יכול הפועל לעשות דין לעצמו בהתאם לקנס שקבעו במקרה כזה ממוני העיר, כנפסק ברמב"ם (פ"ב מה' סנהדרין ה"ב) שיש לאדם לעשות דין לעצמו אם יש בירו כח הואיל וכתר וכהלכה הוא עושה אינו חייב לטרוח ולבוא לבי"ד וכו', וכן בשו"ע חו"מ סי' ד'.

זהו הנלפענ"ד בעה"ת בבירור בעיא קשה ומסובכת זו.

והנני בכבוד רב ובידידות מרובה.

אליעזר יהודא וולדינגברג

סימן כד

הקנאת זכות בחירה לחות דעה בענינים ציבוריים

ב"ה. יום ג' ט"ו תמוז תש"ה.

לכבוד ועד הפועל של הסתדרות הפועל המזרחי בא"י, לידי היקר והנכבד בר אוריין מר ש. ז. שרגאי נ"י שלום וברכה.

הנני לענות לכם בזה גם על שאלתכם האחרונה בדבר הקנאת זכות בחירה לחות דעה בענינים ציבוריים. ז"ל השאלה: תושב הגר במקום בעיר או בכפר מהו זמן שהותו במקום שמקנה לו זכות בחירה אקטיבית ופסיבית, ואיזה חובות הוא צריך למלאות כדי שתהא לו זכות בחירה: תשלום מסים, רכוש קרקע במקום, או שמספיק שהוא גר במקום זמן ידוע, והאם יש הבדל בהקנות זכות בחירה לעיריה המטפלת באספקת כל הצרכים, לזכות בחירה לקהלה המטפלת באספקת הצרכים הדתיים בלבד.

תשובה

השאלה נחלקת לשתיים (א) מהו זמן שהותו של האיש במקום שמקנה לו זכות בחירה (ב) איזה חובות על האדם למלאות כדי שתהא לו